

СЕКЦІЯ 9. ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-263-3/26>

Арделян О. В.,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри германських мов, зарубіжної літератури

та методик їхнього викладання

*Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка*

РОЛЬ ОНІМІВ У ФОРМУВАННІ ПОРТРЕТУ НАЦІЇ

Центральне місце в мовній картині світу, в культурі народу займає образ людини, а власні імена є, таким чином, одним з найважливіших засобів для виявлення тих національно-культурних особливостей, які дозволяють змоделювати портрет нації, розкрити специфіку функціонування людини в суспільстві, її нерозривний зв'язок з ним, а також вплив суспільства на життя людини. Питання фразеотворчої активності ономастичного компонента пов'язане із специфікою онімів як мовних і культурних одиниць. Оніми як компонент фразеологічних одиниць вже неодноразово були об'єктом розгляду науковців. Свідченням цього є наявність цілої низки монографічних та дисертаційних досліджень, присвячених таким явищам в українській (Ю. Карпенко, О. Карпенко, О. Мороз, Н. Пасік), польській (А. Кравчук), англійській (Б. Ажнюк, І. Заваринська, З. Загірова, О. Леонович, Г. Манушкіна, Т. Олійник), німецькій (Н. Лалаян, О. Сафронова) та інших мовах. Водночас багато проблем остаточно ще не розв'язано. До цих актуальних питань можна віднести такі, як системність ономастики, взятої в аспекті її функціонування у складі фразеологічного фонду мови.

Отже, актуальність дослідження зумовлена загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних студій на виявлення та аналіз фразеологічних одиниць з ономастичним компонентом. Метою такого дослідження є висвітлення специфіки виникнення, семантики, а також функціонування онімів у фразеологічних одиницях на матеріалі української мови. Для досягнення цієї мети було зроблено семантичний аналіз фразеологізмів з ономастичним компонентом. Ці одиниці були

отримані шляхом суцільної вибірки з фразеологічних та ідіоматичних словників, пареміологічних збірок.

Ономастична фразеологія відображає не тільки національну самобутність іменника того чи іншого народу, але і через колоритні імена повідомляє про своєрідні звичаї, способи мислення, історію та міфологію останнього. Особове ім'я, будучи культурною домінантою, функціонуючи у фразеології як національно-культурний компонент, допомагає виявити особливості, характерні риси тієї або іншої нації, того чи іншого типу мовної особистості. В.В. Жайворонок вважає, що багато чого про історію народу, його етногенез, зв'язки з іншими народами можуть розповісти оніми. Як і загальні назви, не всі вони піддаються лексичним і семантичним реконструкціям, але цей процес наукового пошуку, з огляду на міжмовні та міжетнічні зв'язки, дає велику поживу до роздумів і часто несподіваних висновків [2].

Вивчення лексичних одиниць з точки зору відображення в них національно-культурних особливостей дозволило виділити в їх семантиці особливу соціально-культурну сему або «культурний компонент». У фразеологізмах актуалізується культурний компонент значення власного імені, який відображає національно-культурні особливості суспільного і духовного життя народу.

Способи, якими фразеологізми з онімом можуть відображати національно-культурну специфіку народу можна умовно поділити на три групи.

По-перше, фразеологічна одиниця може містити в собі власне ім'я, яке позначає реальну історичну особу, добре відому всім членам суспільства. Однак якщо роль в історії такого державного діяча, представника творчої професії, вченого, винахідника, монарха або нащадка знатного роду виявлялася не настільки значною, як це могло здатися його сучасникам, то з плином часу його ім'я віддавалося забуттю, і образні фразеологізми, що включали цей ономастичний стрижневий компонент, поступово виходили з ужитку. Наприклад, *вітер з України* [3, с. 47]; *бреше як Троцький* [3, с. 29]; *граф Потоцький, що в нього розум жіноцький* [3, с. 69]; *як швед під Полтавою* [3, с. 321]; *Кармалюка не жалів на пана бука* [3, с. 126]; *Пріймаємо тебе, Хмельницький пане, хлібом, сіллю і щирим серцем* [3, с. 231]; *Славний козак, Максим Залізняк, бив панів звичайно так* [3, с. 258]; *як на Чорнобилі побувати* [3, с. 320]; *поїхати в Ригу – поїхати в Ригу через Харків* [3, с. 226].

До другої групи належать фраземи, до складу яких входять власні імена з літературних джерел. Література та усна народна творчість

значно збагатили мову, подарувавши їй безліч яскравих і виразних образів. Наприклад, *викинути ідола в Дніпро* «рішучий розрив з минулим» [3, с. 114]; *пасічник Рудий Панько* «весела, дотепна і розумна людина» [3, с. 212]; *тінь Шлеміля* «нещасний, зневажений усіма блукач» [3, с. 313]; *Див кличе над деревами* «провіщати небезпеку» [3, с. 76]; *Марко Проклятий* «вічний блукач, великий злочинець, неспокійна людина» [3, с. 158]; *баба Палажка і баба Параска* «язикаті люди» [3, с. 19]; *пізній Іван* «людина, що пізно встає, бариться з початком роботи» [1, с. 64]; *язиката Феська* [1, с. 68]; *лис Микита* [1, с. 60]; *баба Яга* [1, с. 53]. Не підлягає сумніву той факт, що право на життя знаходять тільки фразеологічні одиниці з тих літературних творів, які пройшли випробування часом, які визнані народом, які передавалися і передаються з покоління в покоління. При вивченні тієї чи іншої мови неможливо обійтися без вивчення літератури, фольклору і легенд народу – носія цієї мови. У даному випадку ми вважаємо, що культурним компонентом можна вважати всю фразеологічну одиницю.

До третьої групи ми віднесли фраземи з традиційними, популярними чоловічими і жіночими іменами. Широко поширені імена, що вживаються в мові щоденно, стали компонентами безлічі фразеологізмів і надають їм найчастіше яскраво виражене експресивно-емоційне забарвлення: *де Сидір козам роги править* [1, с. 57]; *Верства келебердянська / пирятинська / чугуївська* [4, с. 20]; *Куди/Де Макар телят не ганяв* [4, с. 40]; *За царя Гороха (як людей було трохи) / За царя Панька / Тимка (як земля була тонка), жарт.* [4, с. 57]; *Мели, Іване, доки вітру стане / доки вітер стане* [4, с. 86]; *На бідного Макара всі шишки летять / Бідному Савці нема долі ні на печі, ні на лавці (на печі печуть, а на лавці січуть)* [4, с. 90]; *По Савці свитка* [4, с. 132]; *Як Сидорову козу бити / лупити* [4, с. 211]; *кучерявий Іван* «дим» [1, с. 60]; *кисла Оришка* «кропива» [1, с. 57]; *сухий Мартин/Артем* «рушниця» [1, с. 67]; *Іванова хата* «в'язниця» [1, с. 59]. Таким чином, третя група фразеологізмів, відображаючи антропонімічні традиції українського народу, маючи в своєму складі національно марковані імена, безсумнівно несе інформацію про національну належність, виявляє національно-культурну своєрідність фразеологічної одиниці.

Національний характер фразеології, перш за все, підтверджується перевагою в ній споконвічно національного елемента. Не підлягає сумніву, що більшість фразеологізмів виникло на національній основі і стало плодом багатовікової розумової та духовної творчої діяльності українського народу.

Фразеологічні одиниці з ономастичним компонентом являють собою багатий матеріал, на прикладі якого можна продемонструвати, як оніми конотують різні ознаки, які не входять у значення слів. Конотації власних імен є оцінними і здебільшого характеризують людину за різними ознаками. Вони виникли на основі певних ознак носіїв цих власних імен, властивостей їх характерів, звичок, діяльності.

Список використаних джерел:

1. Демська-Кульчицька О. М. Фразеологія. К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 74 с.
2. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика. К. : Довіра, 2007. 262 с.
3. Коваль А. П., Коптілов В. В. Крилаті вислови в українській літературній мові. Афоризми. Літературні цитати. Образні вислови. Видання друге, перероблене і доповнене. Київ : Видавниче об'єднання «Вища школа». Видавництво при Київському державному університеті, 1975. 336 с.
4. Олійник І. С., Сидоренко М. М. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник. К. : Рад. школа, 1991. 400 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-263-3/27>

Onyshchak H. V.,

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of the English Philology Department
State University "Uzhhorod National University"*

LEXICAL-SEMANTIC RELATIONS: PRACTICAL PERSPECTIVES

Language, “conceived as a functional inheritance of a civilization’s history” [1, p. 36], mirrors the relationships between the people and the ambient world. It is the instrument used for articulating, communicating, and reflecting human experience, which “endows nature with meaning” [3, p. 222]. Furthermore, language replicates the structure of reality, acting as a “self-sufficient system” [6, p. 9].

Words present a specific metalanguage binding the linguistic and extralinguistic worlds together. Lexical-semantic relations between them